

แนวคิดแบบมาร์กซิสต์ : ว่าด้วย “โครงสร้างส่วนล่าง และโครงสร้างส่วนบน”

ภาควิชาปรัชญา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

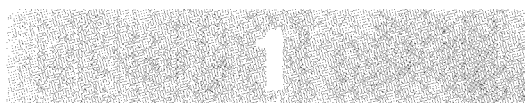
สมศักดิ์ สามีคิธรรม*
สมพงษ์ ดุลยอนุกิจ

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทความนี้ ผู้เขียนมีวัตถุประสงค์ที่จะกล่าวถึง
วิวัฒนาการความคิดแบบมาร์กซิสต์ ภายหลังจากที่
มาร์กซ์ได้เสียชีวิตแล้วเป็นต้นมา โดยเฉพาะในประ-
เด็นที่ว่าด้วย “ความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างส่วน
ล่างและโครงสร้างส่วนบน” ซึ่งนักลัทธิมาร์กซ์รุ่น
หลังได้ตีความแตกต่างกันออกไปต่าง ๆ นานา ดังนี้

*ผู้เขียนขอขอบพระคุณอาจารย์ ดร. ไซยงค์
รัชกุล ที่ให้คำวิจารณ์พร้อมทั้งเสนอข้อคิดเห็น
ตลอดจนได้กรุณาให้ผู้เขียนยืมหนังสือที่มีประโยชน์
ต่อการปรับปรุงแก้ไขบทความชิ้นนี้.

การแบ่งกรอบการวิเคราะห์สังคมเช่นนี้ได้ก่อให้เกิด
การวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ในประเด็นข้อเสนอเกี่ยวกับ “การครอบงำโดยโครง
สร้างส่วนบนในสังคมก่อนทุนนิยม” ที่นักสังคมวิทยา
และนักมานุษยวิทยาการหน้าที่นิยม (รวมทั้งอาจารย์
ที่สอนวิชาเหล่านี้บางท่านในมหาวิทยาลัยไทย) ได้
หยิบยกขึ้นมาท้าทายแนวความคิดแบบมาร์กซิสต์ที่
ถือว่า “เมื่อวิเคราะห์จนถึงที่สุดแล้ว โครงสร้างส่วน
ล่างจะเป็นตัวกำหนดเสมอ” นักลัทธิมาร์กซ์จะตอบ
ปัญหาต่อข้อสงสัย “การครอบงำโดยโครงสร้างส่วน
บน” นี้ได้อย่างไร? นี่คือนิยามที่จะให้ความ
กระจ่างในบทความนี้

ความหลากหลายและปัญหาการวิเคราะห์ โครงสร้างส่วนล่างและโครงสร้างส่วนบน

สำหรับนักลัทธิมาร์กซ์แล้ว มิได้มีความเห็นสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในประเด็นว่าด้วยโครงสร้างส่วนล่างและโครงสร้างส่วนบน หากมีการถกเถียงกันมาตลอดตั้งแต่ การตีความลัทธิมาร์กซ์แบบเศรษฐกิจกำหนด (economism) ที่พัฒนาขึ้นมาในสมัยสากลที่ 2 ซึ่งมองว่า โครงสร้างส่วนล่างกำหนดโครงสร้างส่วนบนอย่างสิ้นเชิง อุดมการณ์และการเมืองเป็นเพียงสิ่งที่สะท้อนมาจากโครงสร้างส่วนล่าง จึงเป็นเพียงปรากฏการณ์พื้นผิวที่ไม่มีความสำคัญแต่ประการใด ดังนั้นการศึกษาโครงสร้างส่วนบนถือว่าเป็นสิ่งฟุ่มเฟือยไร้ประโยชน์ แนวความคิดแบบเศรษฐกิจกำหนดนี้ได้แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางในขบวนการปฏิวัติ ไม่ว่าจะเป็นประเทศตะวันออกหรือประเทศทางตะวันตก

อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ปรากฏว่าชนชั้นกรรมาชีพกลับเฉื่อยชาและเฉยเมยต่อการเข้าร่วมในพรรคปฏิวัติ ระบบทุนนิยมสามารถผ่านพ้นสภาวะวิกฤตการณ์ที่เลวร้ายไปได้ พรรคปฏิวัติกลับไร้ศักยภาพ สถานการณ์เหล่านี้ได้ก่อให้เกิดการทำทลายความคิดแบบเศรษฐกิจกำหนดขึ้น นักลัทธิมาร์กซ์ชาวอิตาลีคนหนึ่งได้รับการกล่าวขานถึงในฐานะผู้ที่ให้ความสำคัญต่อโครงสร้างส่วนบนคือ กรามสกี (Antonio Gramsci, ประมาณปี ค.ศ. 1891 – 1937) โดยเขาได้อธิบายว่า อุดมการณ์เป็นพลังทางวัตถุ (material force) ในทางประวัติศาสตร์ (Hall and the others, 1980 : 46) กล่าวคือ อุดมการณ์ทำหน้าที่ผลิตซ้ำหรือเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ สำหรับความเป็นจริงของ

อุดมการณ์ในความคิดของกรามสกีก็คือ เป็นพลังในการปลุกเร้าทางการเมืองและพลังผลักดันประวัติศาสตร์ที่เป็นจริงในท้ายที่สุด

ต่อมา นักปรัชญาแนวลัทธิมาร์กซ์ชาวฝรั่งเศสที่สำคัญผู้หนึ่งคือ อัลธุสเซอร์ (Louis Althusser) ประมาณช่วงทศวรรษ 1960 เขาได้เริ่มทำการสำรวจงานเขียนของกรามสกีและพยายามเสริมแต่งความคิดของกรามสกีให้เป็นระบบมากขึ้น โดยที่เขาถึงกับยกเลิกการแบ่งโครงสร้างสังคมที่แบ่งเป็น ฐานเศรษฐกิจและโครงสร้างส่วนบนออกไปเสีย พร้อมกันนั้นเขาได้เสนอให้พิจารณาระบบเศรษฐกิจการเมืองและอุดมการณ์ภายใต้กรอบความคิด “การก่อรูปทางสังคม” (Social Formation) ซึ่งเป็นการพิจารณาสังคมอย่างส่วนทั้งหมด อันประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ที่แยกเป็นระดับ (Level) ได้แก่ ระดับทางเศรษฐกิจ ระดับการเมือง และระดับอุดมการณ์ นอกจากนี้ อัลธุสเซอร์ได้นำมโนทัศน์ “Overdetermination” มาใช้อธิบายลักษณะของการก่อรูปทางสังคม มโนทัศน์นี้แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของการกำหนดและความขัดแย้งของโครงสร้างระดับต่าง ๆ ซึ่งไม่อาจกล่าวได้อย่างง่าย ๆ กล่าวคือ

1. โครงสร้างส่วนบนสามารถกำหนดโครงสร้างอื่น ๆ ได้เช่นเดียวกับที่มันถูกกำหนดจากโครงสร้างอื่น ๆ

2. จากข้อ 1 ผลที่ตามมาก็คือ โครงสร้างเศรษฐกิจย่อมถูกกำหนด เช่นเดียวกับที่มันกำหนดโครงสร้างอื่น ๆ

3. ทั้งโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และอุดมการณ์ ต่างส่งผลกระทบในการกำหนดต่อรูปลักษณะของการก่อรูปทางสังคม เช่นเดียวกับการก่อรูปทางสังคมกำหนดต่อโครงสร้างต่าง ๆ

4. ด้วยลักษณะจากข้อ 1 ถึงข้อ 3 นี้ ในการก่อรูปทางสังคมใด ๆ จึงมิได้มีความขัดแย้งเพียงจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจเท่านั้น (คือความขัดแย้งระหว่างพลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิต)

จารุสารฉบับย้อนหลัง

Antonio Gramsci

แต่จะมีความขัดแย้งซ้อนกันอยู่หลายชั้น ซึ่งดำรงอยู่ในระดับต่าง ๆ ของการก่อรูปทางสังคม (Geras, 1977 : 251)

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าการก่อรูปทางสังคมจะมีความซับซ้อน แต่อัลธูแซร์ก็เห็นว่าเมื่อกระทำการวิเคราะห์จนถึงที่สุดแล้ว (in the last analysis) โครงสร้างทางเศรษฐกิจจะเป็นตัวกำหนดเสมอ ซึ่งอัลธูแซร์ได้ให้ความหมายของความคิดที่ว่าระดับเศรษฐกิจจะเป็นตัวกำหนดเมื่อวิเคราะห์จนถึงที่สุดแล้วไว้ดังนี้ :

1. โครงสร้างส่วนบนมีความเป็นอิสระระดับหนึ่งจากโครงสร้างส่วนล่าง (relative autonomy)
2. มีการกระทำแบบส่งผลกระทบต่อกันและกันระหว่างโครงสร้างส่วนบนและโครงสร้างส่วนล่าง (Althusser, 1984 : 9)

อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอของอัลธูแซร์ที่ว่าด้วยความเป็นอิสระระดับหนึ่งของโครงสร้างทางการเมืองและอุดมการณ์ต่อโครงสร้างเศรษฐกิจนี้ ก่อให้เกิดคำถามว่า “อิสระแค่ไหนจึงถือว่าระดับหนึ่ง?...” เพราะว่า ถ้าการเมืองและอุดมการณ์ถูกกำหนดจาก

เศรษฐกิจแล้ว ความคิดของอัลธูแซร์ก็ถูกต้อง แต่ถ้าหากว่าการเมืองและอุดมการณ์เป็นอิสระจากเศรษฐกิจแล้ว ความคิดของเขาก็ไม่ผิด ไม่ว่าจะขึ้นหัวหรือก้อย ความคิดของเขายังคงถูกอยู่เสมอ ทั้งนี้เพราะว่าข้อเสนอที่ว่าด้วย “ความเป็นอิสระระดับหนึ่ง” นั้น มีความหมายครอบคลุมมากเกินไป

นักลัทธิมาร์กซ์อีกท่านหนึ่งที่เสนอ ลักษณะโครงสร้างส่วนล่างและโครงสร้างส่วนบน ไว้ที่น่าสนใจ คือ Raymond Williams ศาสตราจารย์ผู้สนใจเป็นพิเศษทางด้านวัฒนธรรม เขาเห็นว่า ลักษณะการกำหนดของโครงสร้างส่วนล่างต่อโครงสร้างส่วนบนนั้น มิใช่เป็นลักษณะทำนองเดียวกันกับลักษณะที่พระเจ้าเป็นเจ้านำกำหนดต่อโลกและมนุษย์ อันเป็นระบบความคิดของพวกจิตนิยมที่ยึดถือกันอยู่ โครงสร้างส่วนบนมิได้ถูกดลบันดาล, เสกปั้น, หรือถูกกำหนดอย่างสิ้นเชิง, รอบด้าน, จากอำนาจภายนอก (โครงสร้างส่วนล่าง) ตรงกันข้าม Williams เห็นว่าโครงสร้างส่วนบนมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นกระบวนการต่อเนื่อง โดยมีตรรกะแห่งการพัฒนา

ภายในที่เฉพาะของมันเอง ท่ามกลางการเคลื่อนไหว โดยตัวของมันเองนี้ มันถูกควบคุมโดยโครงสร้างส่วนล่าง โดยที่โครงสร้างส่วนล่างได้สร้างแรงกดดัน (exerting pressures) และวางขอบเขตในการพัฒนาการให้กับโครงสร้างส่วนบน (Williams, 1973 : 4)

ดังนั้น การกำหนดโดยโครงสร้างส่วนล่างต่อโครงสร้างส่วนบนตามทัศนะของ Williams จึงมีลักษณะ “เหลื่อมล้ำต่อกันในการพัฒนา” กล่าวคือ โครงสร้างส่วนบนอาจจะพัฒนาไปล้ำหน้าหรือล้ำหลังกว่า พัฒนาการของโครงสร้างส่วนล่าง¹ ในขณะเดียวกัน ลักษณะการกำหนด มีลักษณะกำหนดทางอ้อมโดยผ่านตัวกลางอย่างซับซ้อน (Ibid) กิจกรรมบางอย่างซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนบนที่มีลักษณะเหลื่อมล้ำในการพัฒนา (จากโครงสร้างส่วนล่าง) มาก ได้แก่ ความคิดทางปรัชญาและศิลปะต่าง ๆ ส่วนกิจกรรมบางอย่างมีความเหลื่อมล้ำในการพัฒนาน้อยกว่า ได้แก่ การเมือง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ความสำคัญอันดับแรกของเศรษฐกิจที่นักลัทธิมาร์กซ์ส่วนใหญ่ยึดถือกันอยู่นั้น ได้ถูกท้าทายอย่างรุนแรงจากนักมานุษยวิทยา นักสังคมวิทยา และนักประวัติศาสตร์แนวประจักษ์นิยมที่ได้ทำการศึกษาสังคมก่อนทุนนิยม พวกเขาเห็นว่าความสำคัญอันดับแรกในระบบสังคมนั้นมิใช่เศรษฐกิจ ดังเช่น Radcliffe - Brown (1881-1955) นักมานุษยวิทยาการหน้าที่นิยม เห็นว่า ในเผ่าชนอะบอริจิน

¹โครงสร้างส่วนล่าง ตามแนวความคิดของ Williams เขาเห็นว่ามิใช่เศรษฐกิจหรือเทคโนโลยีที่สถิตย (Static) และมีชี้ว่าพลังการผลิตจะมีความสำคัญเป็นอันดับแรก หากแต่หมายถึงความสัมพันธ์ทางการผลิตที่แท้จริง อันสอดคล้องกับขั้นตอนที่แน่นอนของพัฒนาการทางพลังการผลิตทางวัตถุ โครงสร้างส่วนล่างคือ วิธีการผลิตในขั้นตอนที่แน่นอนของพัฒนาการของมัน ซึ่งมีได้มีลักษณะหยุดนิ่งอยู่กับที่ หากแต่ภายในความสัมพันธ์ทางการผลิต มันจะมีความขัดแย้งดำรงอยู่ในระดับลึก ซึ่งมันจะเป็นผลที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งในความสัมพันธ์ทางสังคมตามมา (Williams, 1973 : 5-6)

ในทวีปออสเตรเลียที่เขาศึกษานั้น ระบบเครือญาติมีความสำคัญเป็นอันดับแรก หรืออย่างที่ Evald-Pritchard เห็นว่า ระบบเครือญาติเช่นกันที่มีความสำคัญอันดับแรกในการศึกษาสังคม Nuer ของเขา ส่วน Emile Durkheim (1858-1917) นักสังคมวิทยาผู้วางรากฐานที่สำคัญให้กับแนวคิดการหน้าที่นิยม เห็นว่าปัจจัยที่กำหนดความอยู่รอดของสังคมคือการร่วมกันทางศีลธรรม แม้แต่การแบ่งแยกแรงงาน โดยตัวมันเองก็ยังเป็นปรากฏการณ์ทางศีลธรรม มากกว่าที่จะเป็นปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ (E.C. Cuff and the others, 1984 : 32) สำหรับปัญหาทางสังคมในสังคมสมัยใหม่นั้น Durkheim เห็นว่า ปัญหาเศรษฐกิจมิได้เป็นปัญหามากไปกว่าปัญหาทางศีลธรรม (Aron, 1982 : 83) สำหรับ Louis Dumont เห็นว่าศาสนาต่างหากที่มีความสำคัญอันดับแรกต่อระบบวรรณะ ในประเทศอินเดีย ส่วน K. Polanyi และ Edouard Will กลับเห็นว่า การเมืองต่างหากที่มีความสำคัญอันดับแรกในสังคมเอเธนส์โบราณที่เขาศึกษา (Godelier, 1982 ก : 14) แต่ละคนจะให้ความสำคัญอันดับแรกแก่องค์ประกอบทางสังคมแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับสังคมที่พวกเขาศึกษา และองค์ประกอบทางสังคมที่พวกเขาหยิบยกขึ้นมาอ้างว่ามีความสำคัญอันดับแรกนั้น นักลัทธิมาร์กซ์ถือว่าเป็นโครงสร้างส่วนบนทั้งสิ้น นักลัทธิมาร์กซ์จะตอบคำถามอย่างไร ต่อปัญหา การครอบงำโดยโครงสร้างส่วนบนเหล่านี้

เมื่อหวนกลับไปพิจารณาประวัติศาสตร์ความคิดแบบมาร์กซิสต์ แล้วจะพบว่าครั้งหนึ่ง อัลตุสเซร์ได้พยายามแก้ไขปัญหานี้มาแล้ว โดยที่อัลตุสเซร์ได้ให้อรรถาธิบายว่า ถ้าระบบเครือญาติ ศาสนา หรือการเมือง ทำหน้าที่ครอบงำภายในสังคมหนึ่ง ๆ เป็นเพราะว่า เงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่ดำรงอยู่ภายในสังคมนั้นนั่นเอง อาจกล่าวได้ง่าย ๆ ก็คือ แต่ละยุคแต่ละสมัยเศรษฐกิจเปรียบเสมือนผู้อำนวยความสะดวก

เป็นตัวกำหนดว่าฉากใดจะให้ใครเล่นเป็นพระเอก² ฉากนี้จะให้เศรษฐกิจแสดงเป็นพระเอกเสียเอง ฉากนี้อาจจะให้การเมืองเป็นพระเอก อย่างเช่นในสมัยศักดินา แม้ว่าเศรษฐกิจเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้ฉากนี้การเมืองเป็นพระเอก พอมาถึงสมัยทุนนิยม ผู้อำนวยความสะดวกออกมาเล่นเป็นตัวเอกเสียเอง แม้ว่าผู้อำนวยความสะดวกจะกำหนดให้ตัวไหนออกมาเล่นก็ตาม ผู้แสดงจะมีอิสระระดับหนึ่ง (relative autonomy) กล่าวคือ ผู้แสดงสามารถดัดแปลงบทบาทที่ผู้อำนวยความสะดวกกำหนดให้ได้ (กาญจนา, 2528 : 11)

การแก้ปัญหา การกำหนดโดยโครงสร้างส่วนบนของ อัลธูแซร์ เช่นนี้ ก่อให้เกิดปัญหา 2 ประการ กล่าวคือ

1. ในสังคมหนึ่ง ๆ นั้น มีเงื่อนไขอะไรที่ผลักดันให้เศรษฐกิจเป็นตัวเลือกโครงสร้างนั้น โครงสร้างนี้ ขึ้นมาทำหน้าที่ครอบงำ? หรือว่าเศรษฐกิจสามารถเลือกได้อย่างเสรีโดยไม่มีข้อจำกัดทางด้านเวลาและสถานที่?

2. ในการเลือกนั้น เศรษฐกิจกระทำการเลือกโดยผ่านกลไกอะไร?

อันที่จริงแล้ว ปัญหาของอัลธูแซร์นี้ เป็นปัญหาทางญาณวิทยาที่เขาจัดแบ่งความเป็นจริงทางสังคมออกเป็นระดับ (level) หรือสถาบัน (institutions) ต่าง ๆ อาทิ ระดับเศรษฐกิจ ระดับการเมือง และระดับอุดมการณ์ ซึ่งไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง เพราะในสังคมก่อนทุนนิยมนั้น สังคมมิได้แยกออกเป็นระดับหรือสถาบันต่าง ๆ แต่ประการใด หากในการดำรงอยู่ของสังคม มันเป็นการแบ่งแยกระหว่างหน้าที่ต่างหาก ในความคิดที่ว่า “เมื่อกระทำการวิเคราะห์จนถึงที่สุดแล้ว (in the last analysis) จะพบความสำคัญอันดับแรกของโครงสร้างส่วนล่าง” นั้น หมายถึง การดำรงอยู่ของหน้าที่ที่มีความสำคัญมาก

²คำว่า “พระเอก” ใช้ในความหมายว่า เป็นตัวที่ทำหน้าที่ครอบงำภายในสังคมหนึ่ง ๆ

น้อยไม่เท่ากัน สังคมมิได้มีส่วนยอดหรือส่วนท้อง และมีไช้ระบบของระดับที่ระดับของอันหนึ่งวางกองอยู่บนระดับของอีกอันหนึ่ง แต่สังคมเป็นระบบของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ อันเป็นความสัมพันธ์ที่มีระดับความสูงต่ำไม่เท่ากันตามแต่ละลักษณะของหน้าที่ของมัน (Godelier, 1982 ก : 16)

ดังนั้นในการวิเคราะห์โครงสร้างส่วนล่างและโครงสร้างส่วนบน ควรจะพิจารณาถึงข้อเท็จจริง 2 ประการ กล่าวคือประการแรกไม่ควรแยกความแตกต่างระหว่างโครงสร้างส่วนล่างและโครงสร้างส่วนบนออกเป็นความแตกต่างระหว่างระดับหรือสถาบัน หากแต่เป็นความแตกต่างระหว่างหน้าที่ และจากข้อเสนอนี้จะนำไปสู่การแก้ปัญหาคำครอบงำโดยโครงสร้างส่วนบนในสังคมก่อนทุนนิยมได้ดังจะได้กล่าวต่อไป ประการที่สอง ความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งปวง (ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง หรือศาสนา) ต่างบรรจุองค์ประกอบทางความคิด (element of thought) อยู่ภายในตัวของมันเอง และองค์ประกอบทางความคิดเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาของมันด้วย ความคิดมิใช่เป็นระดับหนึ่งที่ยแยกออกจากความสัมพันธ์ทางสังคม และไม่ใช่วิภาพสะท้อนของวัตถุที่ถูกลดรูปอยู่ในจิตสำนึก แต่มันเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ภายในความสัมพันธ์ทางสังคมนั้นด้วย ดังที่ผู้เขียนจะได้กล่าวต่อไป

2

ปัญหาการวิเคราะห์โครงสร้างส่วนล่าง

มีนักลัทธิมาร์กซ์จำนวนไม่น้อยที่มักจะเข้าใจว่าโครงสร้างส่วนล่าง คือระดับทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นการเข้าใจผิดอย่างใหญ่หลวง และจะก่อให้เกิดปัญหาตามมาจากการวิเคราะห์หลายประการ ดังจะได้กล่าวต่อไป ดังนั้นก่อนอื่นจะต้องกลับมาทำความเข้าใจโครงสร้างส่วนล่างเสียก่อน

ในบรรดานักลัทธิมาร์กซ์ทั้งหลาย Godelier เป็นบุคคลหนึ่งที่อธิบายถึงโครงสร้างส่วนล่างไว้อย่างครอบคลุม, รอบด้าน, ที่สุด ดังจะได้กล่าวถึงแนวความคิดของเขาดังต่อไปนี้

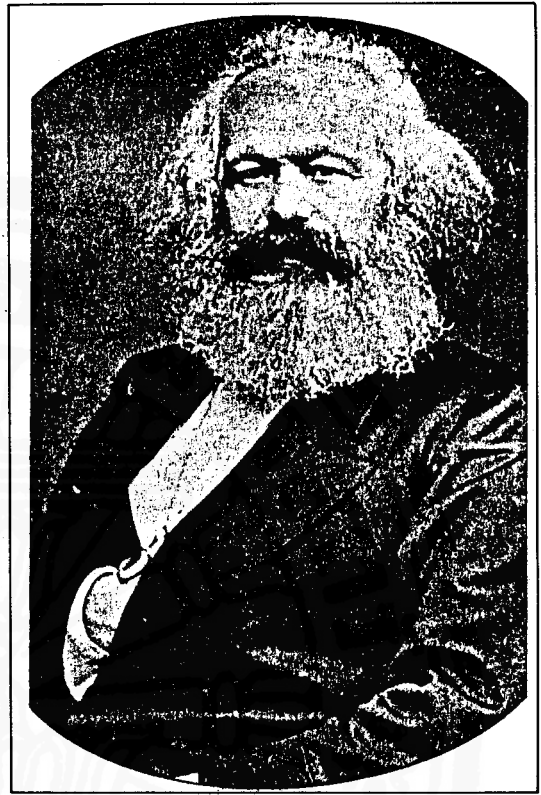
โครงสร้างส่วนล่าง หมายถึง การประกอบเข้าด้วยกันของเงื่อนไขทางวัตถุและสังคมซึ่งจะทำให้สมาชิกภายในสังคม สามารถกระทำการผลิตและผลิตขึ้นใหม่ซึ่งปัจจัยทางวัตถุแห่งการดำรงอยู่ทางสังคมของพวกเขา โดยโครงสร้างส่วนล่างมีองค์ประกอบ 3 ประการ กล่าวคือ

1.1 องค์ประกอบทางด้าน เงื่อนไขทางภูมิศาสตร์และนิเวศวิทยาที่ดำรงอยู่ ซึ่งสมาชิกของสังคมได้กระทำการดูดซับปัจจัยทางวัตถุจากองค์ประกอบนี้ เพื่อมาหล่อเลี้ยงสังคมให้ดำรงอยู่ต่อไป

1.2 พลังทางการผลิต (The productive forces) คือ ปัจจัยทางวัตถุและทางปัญญา (material and intellectual means) ที่สมาชิกภายในสังคมหนึ่ง ๆ ใช้มัน โดยผ่านกระบวนการผลิตคิดค้น การแพร่न्नกรรมจากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่ง หรือปัจจัยทางวัตถุที่มีอยู่โดยธรรมชาติของมนุษย์เอง อันได้แก่ พลังแรงงาน ที่พวกเขากระทำต่อธรรมชาติ เพื่อวัตถุประสงค์ในการดูดซับปัจจัยทางวัตถุ เพื่อการดำรงอยู่ของพวกเขา กล่าวคือ มนุษย์ได้ใช้มันเพื่อกระทำการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติและทำให้ธรรมชาติมีลักษณะเป็นสังคม

ดังจะเห็นได้ว่า การใช้ร่างกายและความสามารถทางกายภาพของมนุษย์ในการผลิตนี้ ได้แสดงถึงการดำรงอยู่และการใช้ลักษณะอันซับซ้อนขององค์ประกอบทางความคิดอันได้แก่ ความคิดในการผลิต, วิธีใช้และการรักษาเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ และยังแสดงออกถึงเป้าหมายที่ต้องการบรรลุในกระบวนการแรงงานอีกด้วย

ดังนั้นองค์ประกอบทางความคิด จึงมีสภาพสะท้อนจากปัจจัยทางวัตถุ โดยที่ความคิดเป็นวัตถุถูกกระทำอย่างเฉื่อยชา (passive) หากแต่องค์ประกอบ

กอบทางความคิดต่างหากที่เป็นตัวกระทำ (active) ต่อปัจจัยทางวัตถุตั้งแต่เริ่มแรก โดยการสะท้อนภาพทางวัตถุให้เกิดขึ้นในสมอง พร้อมกันนั้นได้ตีความอธิบาย ให้ความชอบธรรมหรือปฏิเสธความชอบธรรมต่อปัจจัยทางวัตถุต่าง ๆ ตัวมาร์กซ์เองได้เคยกล่าวถึงประเด็นนี้แล้วครั้งหนึ่งในงานเขียนของเขาเรื่อง “The German Ideology” ว่า “การผลิตทางความคิด มโนภาพ และจิตสำนึก อันเป็นภาษาแห่งชีวิตที่แท้จริง ได้สานต่อเข้าด้วยกันกับกิจกรรมทางวัตถุและความสัมพันธ์ของมนุษย์ในทางวัตถุตั้งแต่เริ่มแรก” (Marx and Engles, 1974 : 49) มิใช่ว่าคัมภีร์จะเกิดขึ้นก่อนแล้ววิธีใช้มันจึงเกิดตามมา ฉะนั้นคัมภีร์นั้น ปัจจัยการผลิตใดที่แยกออกจากองค์ประกอบทางความคิดแล้วมันจะไม่ใช่ปัจจัยการผลิตอีกต่อไป แต่จะเป็นเพียงวัตถุที่ปราศจากลักษณะทางสังคม

ใน Capital เล่ม 1 มาร์กซ์ได้กล่าวถึงองค์ประกอบทางความคิดที่สัมพันธ์กับกระบวนการแรงงานของมนุษย์ ไว้ดังนี้

“เมฆมูมกระทำการราวกับเป็นช่างทอ และผิงได้นำความอดสูมาให้แก่สถาปนิกในการสร้างรังของมัน แต่สิ่งที่แบ่งแยกสถาปนิกฝีมือเลวที่สุดออกจากผิงที่ดีที่สุดก็คือ สถาปนิกได้วาดโครงสร้างไว้ในจินตนาการก่อนที่จะลงมือสร้างมันให้เกิดขึ้นในความเป็นจริง

.....ผลของงานได้เกิดขึ้นเรียบร้อยแล้วในจินตนาการของแรงงานมาตั้งแต่ต้น เขาไม่เพียงแต่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบในวัตถุที่เขาได้ลงมือกระทำเท่านั้น แต่เขายังได้ระลึกถึงวัตถุประสงค์ของเขาเองและเขาก็ทำงานตามวัตถุประสงค์นั้น.....”

(Capital I, 1867 : 185 - 8 อ้างจาก Bottomore and Rubel, eds., 1979 : 104 - 5)

องค์ประกอบทางความคิดทั้งปวง ดำรงอยู่ในรูปคำสนทนาของเหล่าสมาชิกภายในสังคม ดังนั้นองค์ประกอบทางความคิดนี้จึงแยกไม่ออกจากภาษา ซึ่งทำให้พลังทางการผลิตที่สังคมสั่งสมมาในประวัติศาสตร์ ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันในหมู่ผู้คนในสังคมและสามารถส่งต่อจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งได้ จากการวิเคราะห์นี้ก็นำไปสู่ข้อสรุปที่ว่าความคิดและภาษาต่างก็เป็นองค์ประกอบของพลังทางการผลิต ดังนั้นการจำแนกความแตกต่างระหว่างโครงสร้างส่วนล่างและโครงสร้างส่วนบน มิใช่ความแตกต่างระหว่างความเป็นจริงทางวัตถุและความเป็นจริงที่ไม่ใช่วัตถุ ไม่มีความสัมพันธ์ทางสังคมใด ๆ (เช่น ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ, ศาสนา และความสัมพันธ์ทางการผลิต) ที่ไม่มีองค์ประกอบทางความคิดบรรจุอยู่ภายในมัน ดังนั้นความคิดจึงมิได้เป็นระดับ (Level) หนึ่งที่แยกออกจากระดับอื่น ๆ (Godelier, 1982 ก : 21, 1978 : 86)

1.3 ความสัมพันธ์ทางการผลิต (The relation of production) เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ เพื่อบรรลุถึงหน้าที่ 3 ประการ กล่าวคือ

1. ทำหน้าที่กำหนดรูปแบบทางสังคม (social form) ในการเข้าถึงทรัพยากรและการควบคุมปัจจัยการผลิต อาทิ กฎหมายการครอบครองที่ดิน กฎ

ระเบียบในการควบคุมแรงงาน เป็นต้น

2. ทำหน้าที่จำแนกแจกจ่ายพลังแรงงานของสมาชิกภายในสังคมเข้าสู่กระบวนการแรงงานที่แตกต่างกัน ตลอดจนการจัดระเบียบกระบวนการแรงงานเหล่านั้น อาทิ เพศหญิงเก็บของป่า เพศชายล่าสัตว์ ในสังคมปฐมภูมิ

3. ทำหน้าที่กำหนดรูปแบบทางสังคม (social form) ของการหมุนเวียนและการกระจายผลผลิตและแรงงานปัจเจกชนและแรงงานกลุ่ม อาทิ การเสียส่วนภาษี การเกณฑ์แรงงาน เป็นต้น

ทำนองเดียวกับพลังทางการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิตทั้งปวงต่างก็มีองค์ประกอบทางความคิดเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาของมันเช่นกัน ดังตัวอย่างในสังคมปฐมภูมิ ซึ่งความไม่เท่าเทียมทางสังคมมีไม่มากนัก ได้แก่ ความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศหญิงกับเพศชาย และระหว่างคนแต่ละรุ่นที่แตกต่างกัน (Godelier, 1981 : 179) ในกระบวนการแบ่งแยกแรงงานนี้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการสอดใส่องค์ประกอบทางความคิดมาตั้งแต่เริ่มแรก เพราะองค์ประกอบทางความคิดได้ตีความอธิบาย และให้ความชอบธรรมต่อกระบวนการแบ่งแยกแรงงานนั้น อันจะทำให้มันสามารถผลิตซ้ำต่อไปได้

ในประเด็นที่ว่าด้วย “โครงสร้างทางเศรษฐกิจ” นั้น มาร์กซได้กล่าวไว้ใน “Preface to a Contribution to the Critique of Political Economy” ว่า “ความสัมพันธ์ทางการผลิตทางสังคมแต่เพียงอย่างเดียวประกอบขึ้นเป็นโครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคม” (Bottomore and Rubel, eds., 1979 : 67) ณ จุดนี้ผู้เขียนขอชี้ว่า การประกอบขึ้นเป็นโครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคมนั้น ไม่จำเป็นต้องรวมพลังทางการผลิตในการพิจารณาด้วยแต่ประการใด อย่างไรก็ตามพลังทางการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิต แม้ว่าจะมีความแตกต่างกัน แต่มิได้ดำรงอยู่โดยแยกขาดออกจากกัน หากแต่ปกติแล้ว จะประกอบเข้าด้วยกันในทิศทางที่แน่นอนเสมอ รูปแบบเฉพาะของการประ-

กอบเข้าด้วยกันของมัน ประกอบขึ้นเป็นรูปแบบการผลิตทางสังคม (Social forms of production) หรือวิธีการผลิต (mode of production)

3

ปัญหาการครอบงำโดยโครงสร้างส่วนบน

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ความผิดพลาดของอัลธูแซร์ ที่พยายามค้นหาคำตอบให้กับข้อสงสัยเกี่ยวกับการครอบงำโดยโครงสร้างส่วนบนในสังคมก่อนทุนนิยมนั้น เพราะว่าเขาได้อรรถาธิบายความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและผลของเศรษฐกิจกับความสัมพันธ์อื่น ๆ เหมือนกับเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันหนึ่งกับสถาบันอื่น ๆ (Godelier : 1982 ข, 285) ซึ่งในความเป็นจริงนั้น ในสังคมก่อนทุนนิยม ความสัมพันธ์ต่าง ๆ มิได้แยกขาดออกจากกันเป็นสถาบันหรือระดับ หากเป็นความแตกต่างระหว่างหน้าที่ต่างหาก

ในสังคมปฐมภูมินั้น ปกติแล้ว ความสัมพันธ์ทางเครือญาติจะทำหน้าที่ครอบงำ ในขณะที่ความสัมพันธ์ทางการเมืองที่มีผู้อาวุโสไม่ว่าจะเป็นเพศชายหรือเพศหญิง เป็นผู้ที่มิอำนาจที่สมาชิกอื่นในหมู่วงศ์ญาติให้เคารพและเชื่อฟัง ในยามสงครามผู้ที่มีความสามารถในการรบจะก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำชั่วคราว จะเห็นได้ว่าการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางการเมืองมิได้แยกออกเป็นสถาบันต่างหากจากความสัมพันธ์ทางเครือญาติ หากแต่จะทำหน้าที่ซ้อนอยู่ภายในความสัมพันธ์ทางเครือญาตินั่นเอง

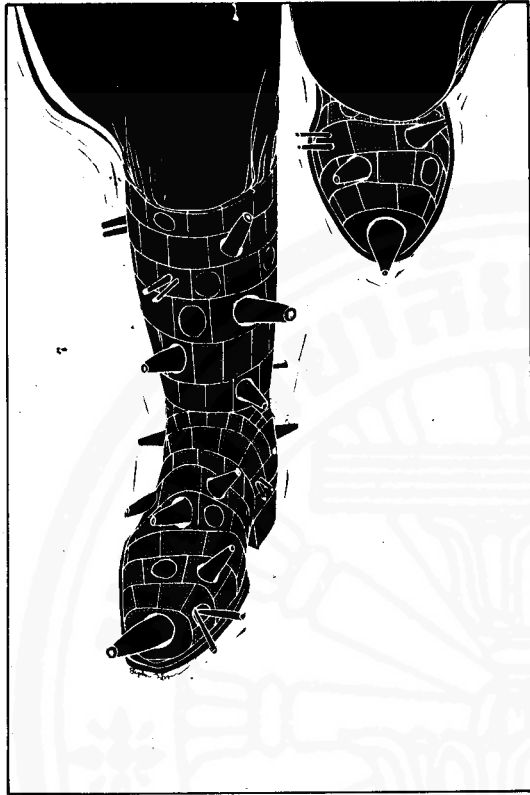
ทำนองเดียวกัน การจัดระเบียบทางศาสนาที่มีผู้อาวุโสเป็นผู้ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ก็ทำหน้าที่ซ้อนอยู่ภายในความสัมพันธ์ทางเครือญาติเช่นกัน การจัดระเบียบทางศาสนามีได้เป็นสถาบันหนึ่งที่แยกออกจากการจัดระเบียบทางเครือญาติแต่ประการใด

ในสังคมปฐมภูมิ ซึ่งมีระดับพัฒนาการทางพลัง

ทางการผลิตอยู่ในระดับต่ำ เป้าหมายในการผลิตมิใช่เพื่อการสะสมความมั่งคั่ง หากแต่เพื่อรักษาการดำรงอยู่ต่อไปของสังคม การผลิตซ้ำสถานภาพของปัจเจกชนและของกลุ่มภายในสังคม ตลอดจนการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ของพวกเขาับสมาชิกอื่น ๆ ภายในสังคม ก่อให้เกิดการผลิตซ้ำชุมชนโดยตัวมันเอง ปัจจัยการผลิตที่ใช้ในการล่าสัตว์ เก็บของป่า ประกอบเกษตรกรรมแบบง่าย ๆ หรือการเลี้ยงสัตว์แบบดั้งเดิมเป็นปัจจัยการผลิตที่สมาชิกทุกคนของสังคมสามารถกระทำการผลิตได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ทำให้พลังแรงงานที่มีชีวิตมีค่ามากกว่าพลังแรงงานสะสมที่ดำรงอยู่ในรูปของเครื่องมือการผลิต อีกด้านหนึ่งของลักษณะสังคมปฐมภูมิก็คือ การเป็นเจ้าของร่วมกันเหนือทรัพยากรโดยไม่มีการแบ่งแยกนี้ ทำให้ปัจเจกชนต้องทำการผลิตขึ้นใหม่ภายในหมู่วงศ์ญาติ โดยไม่อาจทำคนเดียวได้ ก่อให้เกิดลักษณะกระทำการผลิตร่วมกัน ดังนั้นความเป็นสมาชิกของกลุ่มวงศ์ญาติจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพราะว่า ปัจจัยการผลิตหลักก็คือตัวสมาชิกนั่นเอง สมาชิกได้ผลิตซ้ำตัวของเขาเองภายในเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเครือญาติ โดยผ่านการแต่งงานและการมีบุตร แน่แน่นอนว่าความสัมพันธ์ทางเครือญาติได้ทำหน้าที่ 3 ประการของความสัมพันธ์ทางการเมืองการผลิตทางสังคมอย่างสมบูรณ์³ โดยที่ความสัมพันธ์ทางการเมืองได้ปรากฏตัวซ้อนอยู่ภายในความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ดังนั้นความสัมพันธ์ทางเครือญาติจึงก่อรูปเป็นโครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคม (Godelier, 1982 ก : 24 - 26)

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ด้านนาในช่วง

³ หน้าที่ 3 ประการของความสัมพันธ์ทางการเมืองการผลิตที่ระบบเครือญาติได้สนองตอบนี้ ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ได้แก่ ประการแรก ทำหน้าที่กำหนดการเข้าถึงทรัพยากรและควบคุมปัจจัยการผลิต ประการที่สอง ทำหน้าที่กระจายแรงงานทางสังคมไปสู่ภาคต่าง ๆ ของการผลิต ประการสุดท้าย ทำหน้าที่กำหนดการเข้าถึงและควบคุมผลผลิตทางสังคม

ปฐมภูมิของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้ข้อสรุปว่า ระบบเครือญาติทำหน้าที่เป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตเช่นกัน ดังที่ท่านได้อรรถาธิบายไว้ดังนี้

“ในขั้นตอนของวิถีการผลิตแบบปฐมภูมิ ความสัมพันธ์ทางการผลิตของสังคมจะแสดงออกมาในสายใยของระบบเครือญาติและความสัมพันธ์ในการสมรส เพราะในสถานะที่พลังทางการผลิตเป็นไปในลักษณะของการใช้แรงงานรวมหมู่และการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตร่วมกัน บนพื้นฐานของความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ระบบเครือญาติและการสมรสในระบบเช่นนี้จึงมิใช่เป็นเพียงอุดมการณ์ หรือโครงสร้างส่วนบนเท่านั้น หากยังเป็นตัวกำหนดการจักรกลผลิตที่เกิดจากแรงงานระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อยในหมู่วงศ์ญาติญาติกันเองด้วย”

(อานันท์, 2527 : 50)

สำหรับในสังคมศักดินานั้น อัลธูแซร์ได้เคยกล่าวว่า ระดับทางการเมืองจะเป็นระดับที่ครอบงำสำหรับผู้เขียนมีความเห็นว่า โดยทั่วไปแล้ว ความ

สัมพันธ์ทางการเมืองจะทำหน้าที่เป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตทางสังคม เพราะว่า ในสังคมศักดินานั้น การจัดระเบียบทางการเมืองไม่สามารถแยกออกจากการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจได้ ซึ่งจะขอยกตัวอย่างสังคมศักดินาไทย สมัยอยุธยา เพื่อประกอบการอธิบาย

ในสมัยนั้น ผู้มีอำนาจสูงสุดทั้งทางการเมืองและทางเศรษฐกิจ คือพระมหากษัตริย์ และถือว่าที่ดินทั้งหมดในประเทศเป็นของพระมหากษัตริย์แต่ลำพังพระองค์เดียว พระองค์อาจจะเรียกที่ดินคืนได้ตามพระทัยทุกขณะ โดยมีต้องพระราชทานสินไหมทดแทน ดังนั้นพระมหากษัตริย์ทรงเป็นทั้งเจ้าชีวิตและเจ้าแผ่นดิน (แสงศักดิ์, 2526 : 308 - 9)

พื้นฐานของระบบการเมืองประกอบด้วยขุนนาง ซึ่งทำหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อยของประเทศต่างพระเนตรพระกรรณ และทำหน้าที่เป็นผู้จัดการผลประโยชน์ให้แก่พระมหากษัตริย์ เช่น จัดเก็บภาษีอากร ส่วย แล้วส่งมายังส่วนกลาง โดยที่ขุนนางเหล่านี้จะได้รับค่าตอบแทนตามตำแหน่งศักดินาของขุนนาง ตำแหน่ง, บรรดาศักดิ์, ราชทินนาม และศักดินา เป็นสิ่งที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้ ขุนนางแต่ละคนจึงเป็นสิ่งที่กษัตริย์สร้างขึ้น (นิธิ, 2527 : 71)

การกำหนดศักดินาอย่างเป็นปึกแผ่นเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ ในปี พ.ศ. 1998 เรียกกันว่า “พระอัยการตำแหน่งนาพลเรือน นาทหารหัวเมือง” กฎหมายฉบับนี้ได้แจกแจงอย่างละเอียดว่า ตำแหน่งทางสังคมต่าง ๆ จะมีศักดินาได้จำนวนเท่าไร อย่างเช่น มาตรา 2 ของ พระอัยการตำแหน่งนาพลเรือนระบุไว้ว่า สมเด็จพระอนุชาธิราชหรือสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอที่ได้เฉลิมพระราชมณเฑียรดำรงตำแหน่งอุปราช มีศักดินา 100,000 ไร่ สมเด็จพระอนุชา (เจ้าฟ้า) ที่ทรงกรมแล้วมีศักดินา 50,000 ไร่ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ (เจ้าฟ้า) ที่ทรงกรมแล้ว มีศักดินา 40,000 ไร่ จนถึงหม่อมเจ้ามีศักดินา 1,500 ไร่ (สุภรัตน์, 2527 :

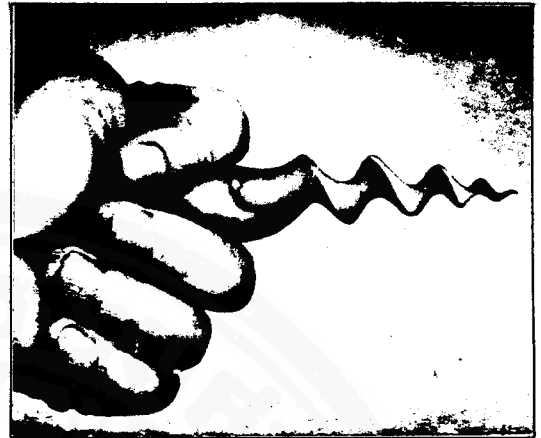
71) มุลนายมีหน้าที่ควบคุมไพร่หลวงจำนวนหนึ่ง โดยจำนวนคนที่ควบคุมจะสัมพันธ์กับศักดินาที่ได้รับและควบคุมการใช้แรงงานไพร่ด้วย ในทางปฏิบัติไพร่หลวงย่อมถูกบังคับจากมุลนายให้มาช่วยทำงานให้ตนด้วย นอกเหนือจากงานโยธาที่ทำให้รัฐบาล (Ibid : 78)

ส่วนไพร่ ในมาตรา 28 ของพระอัยการตำแหน่งนาเรือนและมาตรา 23 ของพระอัยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง ได้ระบุไว้ว่า ไพร่หัวงานมีศักดินา 25 ไร่ ไพร่มีครัว 20 ไร่ ไพร่ราบ 15 ไร่ ไพร่เลว 10 ไร่ ยาก วมิพก ทาส ลูกทาส 5 ไร่ (Ibid : 71) ไพร่หลวงทุกคนต้องรับราชการปีละ 6 เดือน ถ้าไม่รับราชการก็สามารถเสียเป็นเงินแทนได้ ปีละ 6 บาท และเปลี่ยนเป็นปีละ 12 บาท ในสมัยพระนารายณ์

นอกจากไพร่จะถูกเกณฑ์แรงงานรับใช้รัฐและมุลนายที่ตนสังกัดแล้ว ยังต้องเสียค่าเช่าอีกด้วย มีทั้งค่าเช่านาที่เป็นสิ่งของและเงิน ซึ่งจะเสียในรูปภาษี เช่น อากรค่านา อากรสวน อากรพัฒนสร อากรป่าฝ้าง อากรตลาด อากรสุรา อากรค่าน้ำ อากรมหรสพ เป็นต้น

จากที่กล่าวมาโดยย่อข้างต้น จะเห็นว่า การจัดระเบียบทางการเมืองในรูปของความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งต่าง ๆ ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ ขุนนาง ลงมาจนถึงไพร่และทาส ในขณะเดียวกัน ได้บ่งบอกว่าตำแหน่งใดถือครองทรัพยากรและควบคุมปัจจัยการผลิตมากน้อยเท่าไร ตำแหน่งใดเข้าสู่กระบวนการแรงงานชนิดใด และตำแหน่งใดจะได้รับผลผลิตและแรงงานเป็นจำนวนเท่าไร ดังนั้นเราสรุปได้ว่าการจัดระเบียบทางการเมืองได้ทำหน้าที่ 3 ประการของความสัมพันธ์ทางการผลิตทางสังคมอย่างสมบูรณ์ และการจัดระเบียบทางการเมืองได้ก่อรูปเป็นโครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคม

จะขอยกตัวอย่างของ Godelier ซึ่งเป็นกรณีหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางศาสนา ทำ

หน้าที่ครอบงำภายในสังคมสุเมอเรียน ในสมัยโบราณ

ในสมัยนั้น ถือว่าที่ดินทั้งปวงเป็นทรัพย์สินสมบัติ ของพระผู้เป็นเจ้าของแอสเซอร์ (Assur) ดังจะเห็นได้จากการที่มีโบสถ์ของพระผู้เป็นเจ้าของแอสเซอร์ตั้งอยู่ในใจกลางนคร โบสถ์นี้เป็นที่อยู่ของพระ ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจได้รวมศูนย์อย่างกว้างขวาง โดยมีชุมชนเมืองและชนบทที่ตั้งอยู่โดยรอบนั้น อยู่ภายใต้อำนาจของพระ ซึ่งเป็นตัวแทนของพระผู้เป็นเจ้าของแอสเซอร์ พลเมืองทุกคนทำกินบนที่ดินของพระผู้เป็นเจ้าของแอสเซอร์ และต้องแบ่งผลผลิตและกำลังแรงงานส่วนหนึ่งของพวกเขาให้แก่พระ ดังนั้นจะเห็นว่าความสัมพันธ์ทางศาสนาได้ก่อรูปเป็นเครือข่ายของการครอบครองทรัพยากรและปัจจัยการผลิต ซึ่งในขณะเดียวกันก็ได้ก่อรูปเป็นโครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคม ดังนั้นความสัมพันธ์ทางศาสนาจึงได้ทำหน้าที่เป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตทางสังคม (Godelier, 1978 : 87 - 8, 1982 ก : 23)

จากตัวอย่างข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใดก็ตามจะแสดงบทบาทครอบงำภายในสังคม ก็ต่อเมื่อ ความสัมพันธ์ทางสังคมนั้นได้ทำหน้าที่เป็นความสัมพันธ์ทางการผลิต (Godelier, 1982 ข : 285) ดังนั้นความสัมพันธ์ทางการผลิตอาจจะแสดงตัวซ่อนอยู่ภายในรูปแบบของความสัมพันธ์ทางเครือญาติ หรือความสัมพันธ์ทาง

การเมือง หรือความสัมพันธ์ทางศาสนา ซึ่งความสัมพันธ์นั้น จะก่อรูปเป็นโครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคมด้วย และการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางการผลิตจะดำเนินไปโดยผ่านการผลิตซ้ำทางความสัมพันธ์ที่ทำหน้าที่เป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตนั่นเอง (Godelier, 1981 : 24 - 5)

4

บทสรุป

ในบทคำนำ ผลงานเรื่อง Capital เล่ม 1 ฉบับตีพิมพ์ครั้งที่ 2 มาร์กซได้กล่าวถึงวิธีการในการวิจัยของเขาไว้ดังนี้ :

“แน่นอนว่า วิธีการนำเสนอของข้าพเจ้า ย่อมมีรูปแบบที่แตกต่างไปจากวิธีการในการสืบค้นสำหรับการสืบค้นนั้น, เริ่มจากการรวบรวมข้อมูลในรายละเอียด, วิเคราะห์รูปแบบของการพัฒนาการที่แตกต่างกันของมัน เพื่อสืบหาความเชื่อมต่อที่อยู่ภายในของมัน”

(Marx, 1984, 186)

จะเห็นได้ว่า สำหรับการวิจัยของมาร์กซนั้น เขาเริ่มจากการรวบรวมข้อมูลจำนวนมาก พร้อมกันนั้นได้วิเคราะห์มันอย่างถึงที่สุด เพื่อค้นหาโครงสร้างระดับลึกที่อยู่ภายใน ซึ่งไม่อาจมองเห็นได้โดยตรงของมัน มาร์กซถือว่าโครงสร้างทางสังคม มิใช่เป็นความจริงที่มองเห็นได้โดยตรง หรือสังเกตการณ์ได้โดยตรง แต่เป็นความจริงที่ดำรงอยู่เกินกว่าความสัมพันธ์ที่จะมองเห็นได้ และการทำหน้าที่ของมันนี้ ประกอบขึ้นเป็นตรรกะรากฐานอยู่เบื้องล่างของระบบ (Godelier, 1982 ข : 262 - 3) ดังนั้น สิ่งที่ปรากฏออกมาให้เห็นได้โดยตรงจึงมิใช่สาระของมัน มาร์กซเองเคยวิพากษ์วิจารณ์นักเศรษฐศาสตร์ฝ่ายนายทุนไว้ว่า “นักเศรษฐศาสตร์ฝ่ายนายทุนผู้มันสมองอันจำกัด ไม่สามารถแยกรูปแบบที่ปรากฏออกมา

ออกจากสิ่งที่ดำรงอยู่ภายในรูปแบบที่ปรากฏนั้น...” (Marx, 1976 : 714)

สำหรับนักมานุษยวิทยาแนวประจักษ์นิยม อย่างเช่น Radcliffe - Brown และ Nadel ศึกษาแต่ความสัมพันธ์ที่มองเห็นได้ ซึ่งมีความชัดเจนในตัวเอง สามารถแสดงออกมาอย่างมีตัวตนและสามารถสังเกตเห็นได้โดยเช่นเดียวกับนักสังคมวิทยาการหน้าที่นิยมนับตั้งแต่ Durkheim เป็นต้นมา (Aron, 1982 : 84) ดังนั้นจึงทำให้ละเลยที่จะศึกษาความสัมพันธ์ที่ไม่สามารถมองเห็นได้โดยตรง ซึ่งซ่อนตัวอยู่ภายในความสัมพันธ์ที่มองเห็นได้ ดังนั้นจึงตรงข้ามกับนักลัทธิมาร์กซที่ถือว่า การปรากฏออกมาของความสัมพันธ์นั้นมิได้เผยถึงสาระของมัน หากแต่ความสัมพันธ์ที่ซ่อนอยู่ต่างหาก คือ สาระของมัน

อาจกล่าวได้ว่า การครอบงำโดยโครงสร้างส่วนบนที่แน่นอนที่นักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาแนวประจักษ์นิยมเสนอนั้น เป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏให้เห็นได้โดยตรง แต่เมื่อวิเคราะห์จนถึงที่สุดแล้ว จะพบว่า โครงสร้างส่วนบนใด ๆ ก็ตามจะครอบงำได้ก็ต่อเมื่อมันได้ทำหน้าที่ทางความสัมพันธ์ทางการผลิต และการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางการผลิตกระทำได้โดยผ่านการผลิตซ้ำโครงสร้างส่วนบนที่ครอบงำนั้น

นี่คือข้อเสนอของนักลัทธิมาร์กซที่ว่า “เมื่อวิเคราะห์จนถึงที่สุดแล้ว จะพบความสำคัญอันดับแรกทางเศรษฐกิจ”

ดังนั้นนักลัทธิมาร์กซจะต้องแสดงให้เห็นถึงข้อเท็จจริงที่ว่า การครอบงำโดยโครงสร้างส่วนบนที่แนวประจักษ์นิยมเสนอนั้น ไม่สามารถปฏิเสธข้อเสนอของนักลัทธิมาร์กซที่ว่าด้วย ความสำคัญอันดับแรกของโครงสร้างส่วนล่างได้ ในขณะเดียวกัน นักลัทธิมาร์กซจะต้องแสดงให้เห็นว่า ความสำคัญอันดับแรกของโครงสร้างส่วนล่างนี้ สามารถอธิบายการครอบงำโดยโครงสร้างส่วนบนได้อย่างไร ★

บรรณานุกรม

กาญจนา แก้วเทพ.

- 2528 บทนำเสนอเรื่องอุดมการณ์. Workshopครั้งที่ 1/2528, กลุ่มประวัติศาสตร์ (วันที่ 31 มีนาคม)

นิธิ เอียวศรีวงศ์.

- 2527 ศรีรวมเทพนคร. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์.

แสงศักดิ์, ร.

- 2526 ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม 2, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล.

- 2527 “ระบบศักดินา”, ใน ถัดรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์ (บ.ก.) ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อานันท์ กาญจนพันธ์.

- 2527 พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา. เชียงใหม่ : มิตรนราการพิมพ์.

Althusser, Louis.

- 1984 “Ideology and Ideological State Apparatuses”, in Louis Althusser, *Essays on Ideology*. London : The Thetford Press.

Aron, Raymond.

- 1982 *Main Currents in Sociological Thought 2*. Middlesex : Penquin Books.

Bottomore, Tom and Maximilien Rubel (eds).

- 1979 *Karl Marx : Selected Writings in Sociology and Social Philosophy*. Penquin Books.

Cuff, E.C. and the others.

- 1984 *Perspectives in Sociology*. London : George Allen & Unwin.

Geras, Norman.

- 1977 “Althusser’s Marxism : An Assessment” in New Left Review (ed.), *Western Marxism : A Critical Reader*. London : The Gresham Press.

Godelier, Maurice.

- 1978 “Infrastructure, Societies and History”, *New Left Review*. No. 112 (November-December).

Godelier, Maurice.

- 1981 *Perspectives in Marxist Anthropology*. Cambridge : Cambridge University Press.

Godelier, Maurice.

- 1982 ก “The Ideal in the Real” in Raphael Samuel and Gareth Stedman Jones (eds.) *Culture, Ideology and Politics*. London : History Workshop Series., Routledge & Kegan Paul.

Godelier, Maurice.

- 1982 ข “The Problem of the Reproduction of Socio-economic System”, in Ino Rossi (ed.), *Structural Sociology*. New York : Columbia University Press.

Hall and the others.

- 1980 “Politics and Ideology : Gramsci”, *On Ideology*. II ed., London : Hutchinson.

Marx, K. and F. Engles.

- 1974 *The German Ideology*, II ed., London : Lawrence & Wishart.

Marx, K.

- 1976 *Capital*, Vol. I., Penquin Books.

Marx, K.

- 1984 “Excerpt from Capital” in Lewis S. Feuer (ed.), *Marx and Engles : Basic Writings*. Fontana Paperbacks.

McLennan, Gregor and the others.

- 1980 “Althusser’s Theory of Ideology”, in *On Ideology*, II ed., London : Hutchinson.

Williams, Raymond.

- 1973 “Base and Superstructure in Marxist Cultural Theory”, *New Left Review*. No. 82 (November-December).